#VSAKDAN8MAREC

MESTO ŽENSK
CITY OF WOMEN

Kviz #VsakDan8Marec
Učna ura ob mednarodnem dnevu žensk 2020

Avtorice: Ana Čigon, Tea Hvala, Urška Jež, Amela Meštrovac in Teja Reba

Odgovori s pojasnili in iztočnicami za razpravo

Predviden čas za izvedbo: 45 minut
Učni pripomočki: tabla in pisalo, listi A4 in dva debelejša flomastra za zapis odgovorov. Če šola dopušča uporabo interneta, naj se ga učenke/-ci pri iskanju odgovorov poslužijo.
Metoda dela: kviz, predstavitev primerov, razprava

Cilji učne ure:

- spodbujanje razprave o (ne)enakosti spolov: močnejše zaznavanje spolnega razlikovanja, predvsem strukturnih (političnih, ekonomskih, zgodovinskih) vzrokov za neenakost ter spoznavanje pozabljenih ustvarjalk, znanstvenic in izumiteljic skupaj s stereotipiziranjem njihovih del;
- spoznavanje zgodovinskih mejnikov v boju za pravice žensk: volilna pravica, enake možnosti za delo in izobraževanje, ustavna pravica do svobodnega odločanja o rojstvu otrok, plačan porodniški »dopust«, pravica do ločitve, dedovanja ipd.;
- krepitev zavedanja učenk/-cev, da je družbeni spol pomemben, a ne edini dejavnik oblikovanja identitete (presečni ali intersekcionalni pristop), in krepitev njihove občutljivosti do vprašanja, kateri ukrepi bi lahko odpravili ali vsaj zmanjšali spolno neenakost;
- spodbujanje razprave o dvojnih merilih za ženske in moške ter (ne)enakosti spolov v vsakdanjem življenju: plačna vrzel, neplačano reproduktivno (gospodinjsko, skrbstveno) delo žensk, spolna delitev dela (tudi neuravnoteženost med poklici) ter finančno in statusno razvrednotenje poklicev, v katerih prevladujejo ženske (feminizacija dela);
- spoznavanje organiziranih bojev za enakost žensk, zlasti zgodovinskega in današnjega pomena mednarodnega dneva žensk, ki ga obeležujemo 8. marca, in s tem področij, na katerih je spolna neenakost še vedno ali vse bolj pereča, npr. povečevanje plačnih razlik, prekarizacija dela, naraščanje revščine starejših žensk v Sloveniji;
- pridobivanje veščin razpravljanja in argumentiranega zagovarjanja stališč;
- če je pri iskanju odgovorov na vprašanja iz kviza učencem/-kam dovoljena uporaba interneta, tudi krepitev veščine iskanja verodostojnih, preverljivih virov informacij.

Pojasnila za učitelje in učiteljice

Učna ura #VsakDan8Marec je namenjena izvajanju ob mednarodnem dnevu žensk, vendar jo je v poučevanje mogoče vključiti tudi med letom, saj je njen osrednji cilj spodbujanje aktivne razprave o (ne)enakosti spolov in zgodovini bojev za pravice žensk. Spodbujanju aktivne participacije sta namenjena tako uvodni del ure kot izvedba.

Učna ura je zasnovana kot kviz, v katerem se pomeri več skupin učenk/-cev. Učitelj/-ica lahko pogovor (s pomočjo pojasnil in iztočnic za razpravo ob posameznih vprašanjih) razširi na vprašanje splošne (ne)enakosti in (pod)zastopanosti žensk v razmerju do moških v vsakdanjem življenju. Učno uro lahko zaključi s predstavitvijo zgodovine mednarodnega dneva žensk in njegovega pomena danes ali navezavo na aktualne boje, denimo kampanjo #MeToo (#JazTudi) in prizadevanja za redefinicijo posilstva v Kazenskem zakoniku.

Učna ura – uvodni del

V kratkem motivacijskem nagovoru učitelj/-ica predstavi namen učne ure: spoznavanje področij življenja, na katerih so ženske v podrejenem položaju ali premalo vidne. Nato pojasni, da bo učna ura potekala v obliki kviza in da bo ob pravilnih odgovorih, ki bodo učenke/-ce presenetili ali vzbudili njihovo zanimanje, dovolj prostora za prosto razpravo. Razpravo lahko odpre po vsakem vprašanju ali ob koncu kviza. Pomaga si lahko z iztočnicami za razpravo, zapisanimi pod vsakim vprašanjem.

Učna ura – osrednji del

Učenke/-ci se razdelijo v tri ali štiri skupine – odvisno od velikosti razreda. Skupine naj ne bodo večje od osem oseb. Na tablo lahko narišejo razpredelnico za beleženje točk. Učenci/-ke odgovore na vprašanja zapišejo na papir. Ko končajo, preberejo svoje dogovore. Pravilen odgovor prinese eno točko; če je pri vprašanju možnih več pravilnih odgovorov, vsak prinese eno točko. Čas za odgovor na posamezno vprašanje naj bo omejen na največ tri minute, da bo čimprejšnje iskanje odgovorov spodbudilo razpravo v skupini.

Učitelj/-ica lahko izbere vprašanje (ali več vprašanj, če se odloči kviz razširiti na dve šolski uri) za širšo razpravo. Kviz lahko po potrebi skrajša ali prikroji svojim potrebam (učnemu načrtu). Izkušnje učiteljic/-ev, ki so kviz v razredu že preskusili, kažejo, da je celoten kviz mogoče izvesti v eni šolski uri, če je le naravnan izrazito tekmovalno (pomembno je točkovanje in katera skupina učencev bo zmagala) in če je učenkam/-cem pri iskanju odgovorov dovoljeno uporabljati internet, kar v tem primeru vsekakor spodbujamo.

Zaključek

Učitelj/-ica učenke/-ce vpraša, kateri odgovori v kvizu so jih najbolj presenetili in kaj novega so izvedeli. Lahko jih spodbudi, da ob zaključku oblikujejo svoj odgovor na vprašanje, ali je mednarodni dan žensk danes še pomemben – in zakaj tako menijo. Razpravo lahko naveže na kampanjo #MeToo ali #JazTudi (glej pojasnila k vprašanju št. 2), s katero se mladi zaradi družbenih omrežjih in vpletenosti njim znanih tujih filmskih zvezdnic/-kov lažje identificirajo

kot z drugimi elementi kviza. Lahko jih denimo vpraša, katera vprašanja iz kviza se jim zdijo najbolj povezana s kampanjo #MeToo in ali poznajo slovensko različico kampanje (#JazTudi), ki vključuje prizadevanja za redefinicijo posilstva v veljavnem Kazenskem zakoniku (glej pojasnila k vprašanju št. 6).

Odgovori s pojasnili in iztočnicami za razpravo

1. »Dovolj imam življenja v svetu, v katerem se ženske obravnava kot nekdanjo, sedanjo ali bodočo lastnino moških. Nikomur. Ne. Pripadam. Razen sebi. In tudi ti ne.« Katera zvezdnica je izrekla te besede?

a) Ariana Grande
b) Miley Cyrus
c) Selena Gomez

Pojasnilo k odgovoru: Ariana Grande (1993) je ameriška pevka in igralka, ki je zaslovela leta 2009 v vlogi Cat Valentine v televizijski seriji *Victorious*, za katero je posnela tudi nekaj pesmi. Leta 2013 je izdala svoj prvi album *Yours Truly*, ki se je uvrstil na prvo mesto lestvice Billboard 200, pesem »The Way« pa med 10 najvišje uvrščenih pesmi na lestvici Billboard Hot 100. Doslej je izdala še štiri uspešne glasbene albume: *My Everything* (2014), *Dangerous Woman* (2016), *Sweetener* (2018) in *Thank U, Next* (2019). Prejela je vrsto nagrad. V citiranem tvitu (7. 6. 2015), ki ga je všečkalo več kot 100.000 ljudi in delilo več kot 80.000 ljudi, je Ariana Grande med drugim zapisala tudi: »Če ženska pogosto seksa (ali sploh seksa) … je 'kurba'. Če seksa moški … je frajer. Glavni. Kralj. … Vem, da to že vsi veste, a dvojna merila in sovraštvo do žensk sta še vedno enako prisotna. Komaj čakam, da bom lahko živela v svetu, kjer se ljudi ne bo vrednotilo po tem, s kom se videvajo, s kom so poročeni ali povezani, s kom seksajo (ali tudi ne) …, temveč kot posameznike.«

Iztočnice za razpravo: Kaj pomeni, da si te nekdo lasti? Kako se to vidi/kaže navzven? Ali kdo sme odločati v tvojem imenu? Kaj pa, če si mladoletna/-en? Na katerih področjih življenja opažaš dvojna (različna) merila za ženske in moške? Ali se ti to zdi pravično? Če je odgovor ne, kakšna obravnava bi bila pravična?

Vprašanji, povezani z nadaljevanjem citata (kurba/frajer): Zakaj se spolno aktivne ženske/punce obsoja, spolno aktivne moške/fante pa poveličuje? Zakaj je različna obravnava enih in drugih tako očitna prav na področju spolnosti?

2. Navedi naslov filma, v katerem nastopata najmanj dve ženski, ki se pogovarjata o čem drugem kakor o moških.

_____

Nekaj možnih odgovorov (k presoji pravilnosti odgovora lahko povabite učenke/-ce, ki navedeni film poznajo):

Tuji filmi: *Portret mladenke v ognju* (2019), *Ledeno kraljestvo 1* (2013) in 2 (2019), *Vojna zvezd: epizoda IX: vzpon Skywalkerja* (2019), *Vojna zvezd: epizoda VII: poslednji jedi* (2017), *100 kilogramov do zvezd* (2018), *Čudežna ženska* (2017), *Izganjalke duhov* (2016), *Dekle z vsemi darovi* (2016), *Pobesneli Max: cesta besa* (2015), *Igre lakote* (2012), *Črni labod* (2010), *Otroci človeštva* (2006), *Ubila bom Billa 1* (2003) in 2 (2004), *Čudežno potovanje* (2001).

Slovenski filmi (seznam vključuje tudi dokumentarne filme in filme, ki so nastali v koprodukciji več držav): *Polsestra* (2019), *Izbrisana* (2019), *Hči Camorre* (2019), *Moj dedi je padel z Marsa* (2019), *Bog obstaja, ime ji je Petrunija* (2019), *Gajin svet* (2018), *Ne bom več luzerka* (2018), *Vztrajanje* (2017), *Dom, ljubi dom* (2016), *Idila* (2015), *Dekleta ne jočejo* (2015), *Dvojina* (2013), *Razredni sovražnik* (2013), *Osebna prtljaga* (2009), *Varuh meje* (2002).

Kriterije, da 1) v filmu nastopata najmanj dve ženski, 2) ki se pogovarjata med sabo 3) o čem drugem kakor o moških, imenujemo test Bechdel. Test je poimenovan po ameriški risarki stripov Alison Bechdel, ki je leta 1985 v stripovski seriji *Dykes to Watch Out For* (Lezbijke, ki se jih treba paziti) objavila zgodbo, v kateri njo in njeno partnerko dejstvo, da takšnih filmov skoraj nikoli ni na sporedu, odvrne od zahajanja v kino. Po popularizaciji testa je Alison Bechdel priporočila preimenovanje v test Bechdel-Wallace (po soavtorici scenarija Liz Wallace), a se je medtem že uveljavil pod krajšim imenom.

Leta 2013 so se štirje javni švedski kinematografi odločili, da bodo test upoštevali pri snovanju svojih sporedov. Čeprav kriteriji testa Bechdel zvenijo zelo enostavno, se je izkazalo, da mu ustreza premalo filmov, da bi z njimi lahko zapolnili program. Raziskava Walterja Hickeyja je na primeru ZDA denimo pokazala, da je test prestala le dobra polovica od 1794 filmov, ki so izšli med letoma 1970 in 2013. Čeprav se je z leti odstotek nekoliko izboljšal, okrog 10 % filmov še vedno vsebuje zgolj en poimenovan ženski lik – ali kar nobenega. Februarja 2016 so bili na spletni strani testa Bechdel zabeleženi podatki za 6369 filmov, od tega jih je test prestalo 57,7 %, medtem ko 10,3 % filmov ni ustrezalo niti enemu kriteriju (vir). Po drugi raziskavi je v sto najuspešnejših ameriških filmih v letu 2011 nastopilo 33 % ženskih likov, a le 11 % v naslovni vlogi.

Znameniti strip Alison Bechdel in Liz Wallace *The Rule* (Pravilo).

Pomanjkljivost testa Bechdel je, da je po njem lahko ustrezen tudi seksističen film, v katerem se ženski pogovarjata o oblekah, s katerimi bosta ustregli moškim, medtem ko film, ki vsebuje kritičen, feminističen pogovor o moških, ni ustrezen. Več o kritikah.

Sedem drugačnih testov za presojo filmov po kriterijih spolne enakosti in zastopanosti žensk, zlasti nebelk in neheteroseksualnih žensk.

Po raziskavi *Dejstva & številke: enakost spolov* v Sloveniji kar 89 % filmov režirajo moški, 78 % zgodb napišejo scenaristi in 77 % filmov producirajo moški. Prva slovenska igrana celovečerca, ki ju je naredila ženska, smo dobili šele leta 2002: *Slepo pego* Hanne Slak in *Varuha meje* Maje Weiss, kjer režiserka vzpostavi jasno povezavo med nacionalizmom, patriarhatom in grajenjem slovenske nacionalne homogene skupnosti ter izvržbo vsega, kar vanjo ne spada: homoseksualcev, žensk, tujcev in drugih. Do danes je bilo z nacionalno podporo realiziranih osem celovečernih igranih filmov režiserk Maje Weiss, Hanne Slak, Janje Glogovac, Dafne Jemeršić in Sonje Prosenc, dva celovečerna eksperimentalna filma Eme Kugler in en celovečerni dokumentarni film Petre Seliškar.

Več o spolni neenakosti v slovenski filmski produkciji in položaju filmskih kritičark v članku Jasmine Šepetavc.

Iztočnice za razpravo: Se je bilo težko spomniti filma, ki bi ustrezal trem kriterijem testa Bechdel? Zakaj na svetovni ravni obstaja tako malo filmov, ki jim ustrezajo? V kakšnih vlogah običajno nastopajo ženske v filmih, ki ne opravijo testa Bechdel? Imajo ime in priimek? So v filmu prijateljice ali so predstavljene kot sprte tekmice v boju za pozornost glavnega junaka? Ali lahko navedeš ime in priimek vsaj ene slovenske režiserke?

Na tem mestu pogovor lahko navežete na kampanjo **#MeToo (#JazTudi)** in učenke/-ce vprašate, zakaj se jim zdi pomembna.

Sociologinja dr. Jasna Podreka pravi, da je akcija za slovenski prostor izjemno pomemben mejnik: »Žrtvam spolnega nasilja je omogočeno, da delijo svoje izkušnje z okoljem, ne da bi to izvedelo za njihovo identiteto. Kar je ključno, saj sicer ljudje zelo težko spregovorijo o tovrstnih dogodkih, nekateri tega celo nikoli ne storijo. Raziskave kažejo, da nekatere žrtve potrebujejo tudi deset, petnajst in še več let, da razkrijejo spolno nasilje. Pobuda #jaztudi jim končno odpira prostor za odkrit pogovor, v katerem lahko začutijo, da niso osamljene in da niso krive za to, kar se jim je zgodilo. Kako težko je to storiti, kaže primer ZDA, kjer je gibanje #metoo dobilo zagon šele, ko se je opogumilo in o svojih izkušnjah spregovorilo več zelo znanih žensk. (...) Kritiki so žrtvam očitali, da so vendar privolile v spolni stik in da to kaže, da jih žene zgolj želja po uničenju teh moških. Pri tem pa so popolnoma spregledali vprašanje položaja moči. Seveda ne moreš biti v enakopravnem odnosu z nekom, od katerega je odvisna tvoja kariera in ne nazadnje celo eksistenca.« (Vir: Mladina)

3. Komu je v čarovniških procesih pretila obtožba čarovništva? Možnih je več odgovorov.

a) Čarovnicam
b) Zdravilkam in prerokovalkam
c) Revnim starkam
d) Vsem ženskam

Pojasnilo k odgovoru: Na vrhuncu preganjanja (1550–1650) je čarovništvo veljalo za ženski zločin. Več kot 80 % ljudi, ki so jih v 16. in 17. stoletju v Evropi obsodili in usmrtili zaradi zločina čarovništva, so predstavljale ženske. V zgodnejši fazi je bilo med obtoženimi do 40 % moških, pozneje so jih preganjali v manjšem številu; večinoma so bili to moški iz vrst potepuhov, beračev, potujočih delavcev ter tudi Romov, Judov in duhovnikov nižjega sloja.

Ocene o številu sežganih čarovnic v Evropi v obdobju treh stoletij se gibljejo med 100.000 in 200.000 žensk, vendar ne zajemajo tistih, ki so umrle v ječi: žensk, ki so zaradi mučenja izgubile upanje in si v ječi vzele življenje; žensk, ki so bile v ječi umorjene; in tistih, ki so v ječi umrle za posledicami mučenja.

Seksualni sadizem, ki so mu bile obtoženke podvržene med mučenjem, razkriva mizoginijo (sovraštvo do žensk), ki nima vzporednice v zgodovini in je ni mogoče pojasniti z naravo nobenega specifičnega zločina. Po običajnem postopku so obtoženke slekli do golega in jih povsem obrili (trdili so, da se hudič skriva med njihovimi dlakami); potem so jih po vsem telesu, vključno z vagino, zbadali z dolgimi iglami, iščoč znamenja, s katerimi naj bi hudič ožigosal svoje stvore (tako kot so gospodarji v Angliji vžigali znamenja pobeglim sužnjem). Pogosto so jih posilili; preiskovali so, ali so device, kar je bil znak nedolžnosti; in če niso priznale, so jih podvrgli še krutejšim preizkušnjam: trgali so jim ude, jih posadili na železen stol, pod katerim so zakurili ogenj, jim drobili kosti. In ko so jih obesili ali sežgali, so poskrbeli, da nauk, ki naj bi izhajal iz tega, kako so končale, ni ostal neopažen. Usmrtitev je bila pomemben javni dogodek, ki se ga je morala udeležiti vsa skupnost, vključno z otroki čarovnic, zlasti hčerami, ki so jih v nekaterih primerih bičali pred grmado, medtem ko so njihove matere žive gorele pred njihovimi očmi.

Za prve čarovnice, ki jih je Rimskokatoliška cerkev na evropski celini v 14. stoletju najprej krvavo preganjala in surovo zatrla, so veljali **heretiki ali krivoverci** v njenih lastnih vrstah. Šlo je predvsem za tiste sekte, ki so se zoperstavile bogatenju cerkve, ki je takrat (v fevdalizmu) potekalo na račun izkoriščanja kmeta-tlačana v zameno za njegovo domnevno in boljše življenje po smrti, pa tudi s pomočjo prodajanja odpustkov in izvabljanja darov cerkvi v obliki posestniških in drugih donacij. V tem prvem valu preganjanja čarovnic je fevdalna cerkev večino heretičnih gibanj zatrla do konca 14. stoletja s pomočjo inkvizicije, ustanovljene prav v ta namen.

(b) Zdravilkam in prerokovalkam: Čarovniška bula papeža Inocenca VIII. (1484) je naznanila začetek sistematičnega iztrebljanja ljudskega znanja o uravnavanju števila rojstev v svetu, po katerem je veljalo, da je v življenje smotrno roditi le toliko otrok, kot jih je mogoče preskrbeti. Osrednja tarča pregona so postale »modre ženske«: vaške zdravilke ali babice, v domeni katerih sta bila zdravilstvo in porodničarstvo, s tem pa tudi znanje o rastlinah ter kontracepcijskih in abortivnih sredstvih. Lov na čarovnice je bil vsaj delno poskus kriminalizacije nadzorovanja rojstev in postavitve ženskega telesa, maternice, v službo rasti prebivalstva, zlasti delovne sile. In čeprav je bil tarča lova na čarovnice širok razpon ženskih praks, so ženske preganjali predvsem zaradi teh sposobnosti – kot čarodejke, zdravilke, zaklinjevalke in prerokovalke. Njihovo sklicevanje na magično moč je namreč spodkopavalo moč oblasti in države, revnim pa dajalo zaupanje v njihovo sposobnost manipuliranja z naravnim in družbenim okoljem ter v možnost spodkopavanja obstoječega reda. **Pogojno torej drži tudi odgovor (a): čarovnicam.**

(c) Revnim starkam: Glavnino obtoženih so v številnih evropskih državah predstavljale revne kmečke ženske – kajžarice, mezdne delavke –, medtem ko so bili tožniki premožni in ugledni pripadniki skupnosti, pogosto njihovi delodajalci ali zemljiški posestniki, tj. posamezniki, ki so bili del lokalnih oblastnih struktur in pogosto tesno povezani s centralno državno oblastjo. Čarovništva so bile največkrat obtožene starke, odvisne od javne pomoči, ali ženske, ki so se preživljale tako, da so hodile od hiše do hiše in prosjačile za košček hrane, vrček vina ali mleka; če so bile poročene, so bili njihovi možje dninarji, a pogosteje so bile vdove in so živele same.

(d) Vsem ženskam: Obtožba čarovništva je imela podobno funkcijo, kot jo ima danes obtožba »terorizma«. Prav njena nejasnost – dejstvo, da je ni bilo mogoče dokazati, istočasno pa je vzbujala največjo grozo – je pomenila, da je bilo z njo mogoče kaznovati katerokoli žensko. Medtem ko se je lov na čarovnice širil, so po vsej zahodni Evropi sprejemali zakone, ki so prešuštnice kaznovali s smrtjo. Istočasno so z zakoni prepovedali prostitucijo in rojevanje nezakonskih otrok, detomor pa je postal najhujši zločin. Hkrati je postalo predmet sumničenja prijateljstvo med ženskami, ki so ga s prižnic razglašali za razdiralno za zvezo med možem in ženo, preganjalci čarovnic pa so demonizirali vezi med ženskami in jih silili, da so druga drugo ovajale kot sostorilke zločinov. Če je bila ženska »na slabem glasu«, je bilo to v čarovniških procesih dokaz njene krivde. Čarovnica je bila tudi upornica, ki je ugovarjala, razpravljala in preklinjala, med mučenjem pa ni jokala. Vir: Silvia Fedrici, *Kaliban in čarovnica* (Založba Sophia, 2019).

Izhodišča za razpravo: Kaj danes pomeni frazem »lov na čarovnice«? Kdo vse je danes v Evropi tarča preganjanja? Primerjaj upodobitve čarovnic v pravljicah s tem, kar veš o zgodovinskem lovu na čarovnice v Evropi. Ali opaziš razlike? Podobnosti? Kaj meniš, zakaj danes velja prepričanje, da so se čarovniški procesi odvijali v »mračnem« srednjem veku, čeprav je najintenzivnejše preganjanje v Evropi potekalo v 16., 17. in ponekod še v 18. stoletju, torej v (zgodnjem) novem veku, ki slovi kot doba razuma in začetka moderne znanosti?

4. Kdo je na Slovenskem uvedel obvezno osnovno šolstvo, ustavil čarovniške procese in zaradi lakote kmetom zaukazal sajenje krompirja in sadnega drevja?

a) Cesar Napoleon
b) Cesar Franc Jožef
c) Cesarica Marija Terezija

Pojasnilo k odgovoru: Cesarica Marija Terezija se je rodila leta 1717 na Dunaju v dinastiji Habsburžanov, ki so šest stoletij vladali ozemlju današnje Slovenije. Vodenje monarhije je prevzela leta 1740 po smrti svojega očeta, cesarja Karla VI. Ta ni imel moških potomcev, zato je hčerki nasledstvo omogočil s posebnim odlokom o dedovanju, t. i. pragmatično sankcijo. Imela je titule nadvojvodinja Avstrije (1740), kraljica Ogrske (1741) in Češke (1743) ter je bila edina ženska vladarica habsburških dednih dežel. S cesarskim kronanjem svojega moža Franca I. Štefana (1745) je postala tudi cesarica Svetega rimskega cesarstva. Bila je tudi mati šestnajstih otrok.

Kot reformatorka je korenito vplivala na razvoj naših dežel, saj se je pod njeno vladavino za Slovence začela moderna doba in z njo narodni preporod. Glavni motiv reforme je bil z davki zagotoviti dovolj sredstev za vzpostavitev in vzdrževanje stalne vojske. Čeprav je bila verna katoličanka, je obdavčila tudi duhovščino, zmanjšala število verskih praznikov in samostanov, da bi tako skrčila število »brezdelnežev« in pomnožila delovno silo. Tudi šolstvo je razglasila za državno (in ne več cerkveno) zadevo in tako **leta 1869 uvedla javno, splošno elementarno (osnovno) šolstvo**, ki pa je bilo še vedno ločeno po spolu, da ne bi prihajalo do »moralno spornega« druženja deklet in fantov.

Čarovniški procesi na Slovenskem so se začeli v 16. stoletju in dosegli vrhunec v drugi polovici 17. stoletja z vrhom v sedemdesetih letih na Štajerskem, v osemdesetih na Koroškem in v devetdesetih na Kranjskem. Vodilo jih je posvetno (in ne cerkveno) krvno sodstvo. Najpogostejše žrtve so bile vdove, a tudi berači, potepuhinje, tujci, Judje in Romi. Čarovništva je bilo po ohranjenih dokumentih obtoženih okrog 500 ljudi, ker pa so številni spisi izgubljeni, je upravičena domneva, da so procesi zajeli več kot 1000 oseb. **Odločilen vpliv na dokončno prenehanje čarovniških procesov v naših deželah so imeli ukrepi Marije Terezije**. Vera v »čarovnice« se je v njeni zakonodaji sicer ohranila še do druge polovice 18. stoletja – tudi terezijanski kazenski zakonik je namreč preganjal čarovništvo. Vendar pa je cesarica po prihodu na oblast zahtevala, naj ji vse čarovniške procese predložijo v osebno obravnavo. Odobrila ni niti enega. Ob koncu vladanja, leta **1776**, je pod vplivom sina in sovladarja Jožefa II. s posebnim patentom **odpravila mučenje in čarovniške procese**.

Marija Terezija je spodbujala tudi uvajanje novih kmetijskih kultur, na primer **krompirja in sadnega drevja.** Anekdota pravi, da je nekoč prišla na obisk na Kranjsko in se čudila, kako malo se sestradani kmetje posvečajo gojenju krompirja, zato je 16. maja 1767 deželnim stanovom Kranjske poslala ukaz, da je njegovo gojenje obvezno. Ta ukrep so leta 2008 v

Šenčurju obeležili s postavitvijo spomenika krompirju in Mariji Tereziji. Cesarica je prav tako zaukazala, da morajo prebivalci ob cestah saditi sadno drevje, da popotniki ne bodo lačni, in da mora na vsaki kmetiji rasti vsaj ena hruška moštarica, ker ni zahtevna in dobro rodi, posušeni plodovi pa v dolgi zimi sladijo življenje otrokom. Kmeta, ki je ni poslušal, so njeni orožniki kaznovali s tepežem. Po ljudskem izročilu naj bi se te sorte hrušk prav zato oprijelo ime »tepke«.

Dodatni viri:
- Miha Preinfalk in Boris Golec (ur.): *Marija Terezija* (Založba ZRC, 2018)
- Edgarda Ferri: *Marija Terezija: ženska na oblasti* (Kmečki glas, 2010)
- Franz Herre: *Marija Terezija: velika Habsburžanka* (Cankarjeva založba, 2016)

Izhodišča za razpravo: Kaj veš o Mariji Tereziji? Kdaj smo obeležili 300. obletnico njenega rojstva? Zakaj je pouk tudi po terezijanski uvedbi obveznega šolstva ostal ločen po spolu? Kaj meniš, zakaj je Marija Terezija v svojem Kazenskem zakoniku ohranila kruto mučenje in kaznovanje žensk, obsojenih čarovništva, čeprav ni verjela v obstoj čarovnic in ni odobrila niti enega procesa? Kaj meniš o njenih ukrepih za zmanjševanje lakote? Kateri ukrepi za zmanjševanje revščine bi bili v Sloveniji potrebni danes?

5. Koliko žensk na dan je bilo leta 2017 na svetu umorjenih s strani partnerja ali sorodnika?

a) 0
b) 5
c) 137

Pojasnilo k odgovoru: Dnevno zaradi partnerskega nasilja ali nasilja v družini na svetu umre 137 žensk. Čeprav so ženske globalno gledano manjkrat žrtve umora kot moški, pa so kar v 82 % primerov tiste, ki umrejo pod roko intimnega partnerja, v 64 % primerov pa jih ubije družinski član. Poročilo Svetovne zdravstvene organizacije izpostavlja, da je skoraj tretjina žensk na svetu poročala o fizičnem ali spolnem nasilju, krivdo za pogostost femicidov (namernega ubijanja žensk zato, ker so ženske) pa pripisuje razlikam v stopnji moči med ženskami in moškimi ter »uporabi nasilja kot normi za reševanje konfliktov«. Ženske so še bolj kot sicer ranljive na območjih, kjer vladajo revščina, humanitarne krize ali vojne – kjer so kot »vojno orožje« tudi žrtve posilstev in spolnega suženjstva. Prav zaradi pogostih vojn med kriminalnimi tolpami in različnimi etničnimi skupinami oz. brezposelnostjo in revščino se na vrh seznama po številu namernih umorov žensk uvrščajo države v Latinski Ameriki in Afriki. Več statistik na globalni ravni.

V Sloveniji je leta 2019 zaradi femicida umrlo sedem od osmih umorjenih žensk, leto prej petnajst od devetnajstih, leta 2017 pa deset od štirinajstih. Jasna Podreka v svoji študiji o intimnopartnerskih umorih v Sloveniji ugotavlja, da tudi pri nas tovrstni umori prizadenejo

ženske v nesorazmerno večjem deležu kot moške. Po podatkih Ministrstva za notranje zadeve okrog 40 % umorov in poskusov umorov žensk zagrešijo njihovi aktualni ali bivši partnerji. Gre povečini za »napovedana« dejanja, kar pomeni, da moški umori partnerko po dolgem obdobju predhodnega intimnega terориziranja, ki se kaže kot psihično ali fizično nasilje. Da je za ženske najnevarnejša ulica, je torej mit.

Nasilje nad ženskami je ena od najbolj razširjenih in skritih oblik kršitev človekovih pravic. Temelji na neenakovrednih družbenih odnosih med spoloma, izvira pa iz neenakomerne porazdelitve zasebne in družbene moči med spoloma, iz kulturnega okolja in vzgoje. Nasilno vedenje je največkrat naučeno in se prenaša iz generacije v generacijo. Ženske v različnih obdobjih svojega življenja pogosto doživljajo različne vrste nasilja: nasilje v družini, trgovino z ženskami in deklicami (pridobivanje, prevoz, skrivanje ali sprejemanje deklic in žensk za namene izkoriščanja), spolno izkoriščanje in drugo kršenje spolnih in reproduktivnih pravic, nasilje v oboroženih konfliktih in spopadih, nasilje v obliki različnih tradicionalnih in kulturnih praks ipd. (Vir: Policija.si)

Nevladne organizacije ocenjujejo, da je nasilje prisotno v vsaki peti družini v Sloveniji, da je posiljena vsaka sedma ženska in da le pet odstotkov vseh žensk z izkušnjo nasilja poišče kakršnokoli pomoč (vir: Zavod EMMA). Skoraj četrtina ljudi v Sloveniji (22,4 %) pozna vsaj eno družino, v kateri se izvaja nasilje nad ženo/partnerko (Sedmak idr., 2006). Opažajo predvsem psihično (16,6 %) in fizično (15 %) nasilje, za tem pa tudi ekonomsko (4,8 %) in spolno nasilje (2,8 %) (Sedmak idr., 2006). Podatki, ki govorijo o lastnih izkušnjah z nasiljem, kažejo podobno sliko. Po 15. letu starosti je v družini ali partnerskem odnosu doživelo fizično nasilje 23 % žensk. Najpogosteje so o tem poročale tiste med 18. in 49. letom, še posebej pogosto pa v starostni skupini od 30 do 39 let (22 %) in od 40 do 49 let (23,8 %) (Leskošek idr., 2010). 6,5 % žensk je po 15. letu doživelo spolno nasilje, najpogosteje o tem poročajo ženske, stare od 40 do 49 let (34 %) in tiste med 30. in 39. letom (23,4 %). Ženske po 15. letu poročajo tudi o izkušnji premoženjskega nasilja (14,1 %) in omejevanju gibanja in stikov (13,9 %), daleč najpogostejše pa je psihično nasilje (49,3 %) (Leskošek idr., 2010). Vir.

O storilcih: Po raziskavi dr. Jasne Podreka je bilo približno dve tretjini storilcev nasilnih samo znotraj svojih domov in samo nad osebami, ki so jih zagotovo prepoznali kot podrejene. Ti ljudje so lahko v širšem okolju zelo priljubljeni: »Med storilci je bil v primerih, ki sem jih preučevala, tudi ugleden gimnazijski profesor, za katerega so dijaki na sodišču pričali, kako zgleden pedagog je bil, njegovi otroci pa so razlagali, da je bil do njih vsa leta hudo nasilen. Kot sva že omenila, so ti ljudje izredno obremenjeni s tradicionalnimi spolnimi vlogami. Do te mere, da družino in partnerke dojemajo kot nekaj, kar je last moškega. Nekaj, s čimer lahko počnejo, kar želijo. (...) To je tradicionalni vzorec, ki se vleče že stoletja. Zato tovrstnega nasilja nikakor ne moremo razumeti in reševati zunaj konteksta družbenih odnosov. (...) Zato vztrajno opozarjam, da bi bilo treba najstnike izobraževati o tem, kaj so zdravi in varni odnosi ter kateri vzorci nakazujejo na nasilen odnos.«

Kaj je zdrav, nenasilen odnos? Zdravi odnosi ne vsebujejo nasilja, lahko pa vsebujejo konflikte, zato nasilja ne smemo enačiti s konfliktom. Do konflikta pride, ko imata dve osebi različni, nasprotujoči si ali izključujoči se želji. Cilj reševanja konflikta je priti do dogovora, ki je uresničljiv in sprejemljiv za obe osebi, pri čemer mora med osebama obstajati ravnovesje moči. Dobro razrešeni konflikti odnos utrdijo in osvežijo. Po drugi strani pa se z nasiljem zrušijo meje drugega. Povzročitelj vsili potrditev svoje dominacije in podrejenosti žrtve. Če si na primer ne upam povedati svojega mnenja, ker se bojim odziva; če v vsaki situaciji gledam na uro, ker moram priti pravočasno domov; če se odrekam svoji družbi in svojim interesom, potem ne moremo več govoriti o zdravem odnosu (vir: Društvo za nenasilno komunikacijo).

Izsek iz izobraževalne kampanje Pravila dejtanja.

Dodatni viri:
- Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja nasilja v družini 2009–2014
- izobraževalna kampanja Pravila dejtanja (33 nasvetov za prepoznavanje nasilja v odnosu)
- sociolog James W. Messerschmidt o nasilju med mladimi (MMC, 20. 5. 2016)
- radijska oddaja Cicigan: »Vzgajamo k ničelni toleranci do nasilja« (Radio Študent, 22.2.2020)
- Vesna Leskošek idr. (ur.): *Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji* (FSD, 2019)

Izhodišča za razpravo: Z mladimi na tem mestu lahko spregovorite o medvrstniškem nasilju. Ali se dogaja na vaši šoli? Se o tej temi sploh govori? Ali imajo žrtve nasilja osebo, na katero se lahko obrnejo? Katere oblike nasilja so najpogostejše?

6. Kako je posilstvo opredeljeno v veljavnem Kazenskem zakoniku?

a) Posilstvo je vsak spolni odnos, v katerega storilec žrtev prisili tako, da uporabi silo ali ji zagrozi z neposrednim napadom na življenje ali telo (»model prisile«).
b) Posilstvo je vsak spolni odnos, ki mu eden od vpletenih nasprotuje, četudi drugi ne uporabi prisile (model »ne pomeni ne«).
c) Posilstvo je vsak spolni odnos brez jasne privolitve obeh udeležencev (»model soglasja« oziroma »ja pomeni ja«).
d) Spolni odnos je posilstvo samo v primeru, če storilec nad žrtvijo uporabi silo pred začetkom spolnega odnosa.

Pojasnilo k odgovoru: Celotna definicija posilstva v veljavnem Kazenskem zakoniku (KZ-1-NPB4, 19. poglavje, 170. člen) se glasi:

> (1) Kdor prisili osebo drugega ali istega spola k spolnemu občevanju ali s tem izenačenemu spolnemu ravnanju, tako da uporabi silo ali zagrozi z neposrednim napadom na življenje ali telo, se kaznuje z zaporom od enega do desetih let.
>
> (2) Če je dejanje iz prejšnjega odstavka storjeno grozovito ali posebno poniževalno ali če je dejanje storilo več oseb zaporedoma ali nad obsojenci ali drugimi osebami, ki jim je vzeta prostost, se storilec kaznuje z zaporom od treh do petnajstih let.
>
> (3) Kdor prisili osebo drugega ali istega spola k spolnemu občevanju ali s tem izenačenemu spolnemu ravnanju, tako da ji zagrozi, da bo o njej ali njenih bližnjih odkril, kar bi škodovalo njeni ali njihovi časti ali dobremu imenu, ali da bo njej ali njenim bližnjim povzročil veliko premoženjsko škodo, se kaznuje z zaporom od šestih mesecev do petih let.
>
> (4) Če sta bili dejanji iz prvega ali tretjega odstavka tega člena storjeni proti osebi, s katero storilec živi v zakonski, zunajzakonski skupnosti ali registrirani istospolni skupnosti, se pregon začne na predlog.

Zakaj je sedanji zakonik problematičen? Ker po veljavni ureditvi obstajajo nekaznovana tista dejanja, za katere žrtev ni izrazila soglasja, čeprav se z njimi ni strinjala, storilec pa pri tem ni uporabil sile ali grožnje. Visok odstotek žrtev namreč v situaciji otrpne, v tem stanju pa se niso sposobne upirati. Kako zelo problematične so lahko interpretacije obstoječe zakonodaje v rokah neosveščenih ali mizoginih sodnikov, kaže razsodba (2019) senata koprskega višjega sodišča o primeru iz leta 2015, ko je storilec s posiljevanjem začel, ko je žrtev spala, silo pa uporabil, šele ko se je žrtev zbudila. Čeprav ga je žrtev začela odrivati z rokami, on pa ji je z roko prekril usta in jo s silo telesa pod seboj zadržal toliko časa, da je končal spolni odnos, to po mnenju sodišča ni bilo posilstvo, zato ga je oprostilo kaznivega dejanja posilstva z utemeljitvijo: »Kadar storilec uporabi silo šele po tistem, ko že pride do spolnega odnosa, oziroma zato, da spolni odnos dokonča, kot je to v obravnavani zadevi, potem kaznivo dejanje posilstva ni podano«. Po razveljavitvi te sodbe s strani vrhovnega sodišča so koprski sodniki v

drugo spremenili oceno. Sklenili so, da je res šlo za posilstvo, a zaradi načela prepovedi spremembe na slabše so storilca v drugo lahko obsodili le za blažje kaznivo dejanje *prisiljenja*. Izrečena je bila nova pravnomočna kazen: deset mesecev zapora (Vir 1, vir 2).

Odgovor **(d)** v kvizu torej povzame razsodbo koprskega sodišča (2019), ki je v javnosti in še posebno v nevladnih organizacijah za preprečevanje nasilja nad ženskami sprožila ostre odzive in pozive (tudi peticijo) k spremembi definicije posilstva iz obstoječega modela **(a)** v model »ja pomeni ja« **(c).**

Zakaj model »ne pomeni ne« (b) ni ustrezen? Čeprav ga je feministično gibanje dolgo zagovarjalo kot najboljšega za zaščito žrtev, v Društvu za nenasilno komunikacijo pravijo, da model »ne pomeni ne« temelji na zmotni predpostavki, da je oseba ves čas na voljo za spolni odnos in da ga mora, če ga ne želi, izrecno zavrniti. Po drugi strani model »ja pomeni ja« **(c)**, ki mu sledijo na Švedskem in na Islandiji, temelji na privolitvi vseh oseb, udeleženih v spolni interakciji. To pomeni, da je storilec ni odgovoren za kaznivo dejanje le, kadar je žrtev odnosu nasprotovala, temveč tudi, če svoje volje ni izrazila, oziroma je ostala pasivna.

Slovenijo k spremembi zakonodaje obvezuje podpis *Konvencije Sveta Evrope o preprečevanju nasilja nad ženskami in nasilja v družini ter o boju proti njima* (t. i. Istanbulske konvencije); obveza, da mora biti privolitev v spolna dejanja »dana prostovoljno kot izraz svobodne volje osebe, ocenjene v okviru danih okoliščin«. Kljub temu, kljub opozorilom državne tožilke Mirjam Kline, da je model prisile zastarel in do žrtve nepravičen, ter kljub pozivom nevladnih organizacij se Ministrstvo za pravosodje do konca februarja 2020 še ni zganilo v to smer.

V tem času je prav na koprskem (okrajnem prvostopenjskem) sodišču prišlo že do druge sporne razsodbe – tokrat v zvezi s tremi storilci, ki so leta 2015 na portoroški plaži skupinsko posilili 17-letno dekle. Sodniki na prvi stopnji so enega od storilcev, ki zločina ni priznal, namreč obsodili na dve leti zapora, kar je manj, kot znaša najnižja zagrožena kazen za skupinsko posilstvo (tri leta). Njihovi argumenti za nizko kazen so izhajali iz njihovega (napačnega, kot je kasneje potrdilo višje sodišče) tolmačenja »omilitvenih določil« oziroma olajševalnih okoliščin. Upoštevali so namreč dejstvo, da »posiljevalec žrtve ni poškodoval« in da je »posilstvo trajalo relativno kratko«, na dan pa so privleki celo »argument« »potešitve spolnega nagona, ker je storilec že dalj časa sam in v teh pogojih nima redne možnosti po realizaciji naravnih nagonov«!

Izhodišča za razpravo: Razdelite se v skupine in primerjajte štiri definicije posilstva, navedene v vprašanju. Nato v razpravi skušajte pojasniti razlike med njimi. Naštejte nekaj nevladnih organizacij, na katere se lahko obrnejo žrtve spolnega nasilja (seznam organizacij). Ali poznate brezplačno telefonsko številko za otroke in mladostnike v stiski, na kateri vam strokovnjaki/-nje lahko svetujejo anonimno (npr. TOM, številki 116 in 111 ter SOS telefon, št. 080 11 55)? Ali so policija, centri za socialno delo in tožilstvo dolžni obravnavati tudi anonimne prijave nasilja? (Da, podroben odgovor).

7. Kolikšen delež mesečne povprečne bruto plače, ki jo v Sloveniji prejemajo moški danes, prejmejo ženske?

a) 86 %
b) 93 %
c) 99 %

Pojasnilo k odgovoru: Čeprav Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-1) v 133. členu zagotavlja, da je »delodajalec dolžan za enako delo in za delo enake vrednosti izplačati enako plačilo ne glede na spol«, po zadnjih dostopnih podatkih Statističnega urada RS (2018) v praksi plačna vrzel med spolom narašča. SURS opozarja, da je po začasnih podatkih letne strukturne statistike plač, ki temelji na obstoječih administrativnih virih, v letu 2018 povprečna bruto plača zaposlenih moških znašala 1.836 EUR, povprečna mesečna bruto plača zaposlenih žensk pa 1.709 EUR ali **93 % odstotkov povprečne bruto plače moških**. Za primerjavo: od leta 2015 se je plačna vrzel poglobila za en odstotek – takrat so ženske v Sloveniji prejemale 94 % odstotkov povprečne bruto plače moških.

Za lažjo predstavo lahko učenke/-ce vprašate, katerega dne v letu 2020 (šteje 366 dni) bi ženske lahko nehale delati, glede na to da 7 % dni v letu niso plačane? (Pravilni odgovor je 5. 12. 2020).

Ali: Če ženske prejmejo le 93-% delež »moške« plače, kolikšen del polnega delovnega dne, ki znaša 8 ur, delajo brez plačila? (Pravilni odgovor je: pol ure (0,56) dnevno).

Podatki Evropskega statističnega urada sicer kažejo, da je plačna vrzel v Sloveniji že leta 2014 znašala 7 %. Evrostatovi podatki po letih: v letu 2011 je vrzel znašala 3,3 %, v letu 2012 4,5 %, v letu 2013 6,3 %, v letu 2014 7,0 %, v letu 2015 pa že 8,1 %. **Povprečje v EU-28 za leto 2015 znaša kar 16,3 %** v prid plačam, ki jih prejemajo moški.

Po podatkih SURS-a so bile ženske v Sloveniji v letu 2018 plačane slabše od moških tako v javnem kot v zasebnem sektorju: v zasebnem sektorju so prejele v povprečju 1.549 EUR, v javnem pa 1.900 EUR, kar je **9,8 % (v zasebnem) in 13,7 % (v javnem) manj od moških**. Povprečna razlika v 2018 (7 % v škodo žensk) je nižja predvsem zato, ker so v peščici sektorjev ženske vendarle zasedale višje položaje in prejemale višje plače, čeprav so (bili) v njih večinoma zaposleni moški. Med izjeme spadajo oskrba z vodo, ravnanje z odplakami in odpadki (12,7 % razlika v prid žensk), saniranje okolja, gradbeništvo in promet (11,8 %) in skladiščenje (12,8 %). Na vseh ostalih področjih ženske prejemajo nižje plačilo kot moški.

Po podatkih Združenja svobodnih sindikatov Slovenije razlika v zasebnih podjetjih (ko odstranimo vse druge dejavnike razen spola) znaša **tudi do 25 %**. Podatki SURS-a potrjujejo, da so bile leta 2018 največje razlike v zdravstvu in socialnem varstvu (23,3 % v prid moških) ter v finančnih in zavarovalniških dejavnostih (24,4 %).

Nižja plačila ženskam seveda prinašajo tudi nižje pokojnine. Ženske v Sloveniji v povprečju prejemajo kar **24 % nižje pokojnine od moških** (EIGE, 2012). Stopnja tveganja revščine je za starejše ženske v Sloveniji dvakrat višja kot za moške. V letu 2015 je po podatkih Eurostata **stopnja tveganja revščine za ženske nad 65 let znašala 22,2 %**, medtem ko je ta za enako stare moške znašala 10,2 %.

Izhodišča za razpravo: Zakaj prihaja do takšnih razlik? Kako jih lahko pojasnimo? Kakšne so posledice takšnih razlik? (Odgovor: nižja socialna varnost, nižje pokojnine, slabši življenjski standard, večja možnost za finančno odvisnost od partnerja, porušeno ravnovesje moči v partnerskem razmerju ter večje tveganje za ekonomsko, psihično in fizično nasilje v družini.)

Vprašanje o plačni vrzeli med spoloma lahko izkoristite za razlago razlike med rednim delovnim razmerjem (zaposlitvijo za nedoločen čas) in ostalimi, prekarnimi oblikami dela (študentsko delo, pogodbeno delo, agencijsko delo, samozaposlitev kot krinka za redno delovno razmerje ipd.), ki danes med mladimi prevladujejo. Sindikati, kot je Mladi plus, obenem ugotavljajo, da mladi zelo slabo poznajo Zakon o delovnih razmerjih in delavske pravice, ki izhajajo iz njega.

8. Kolikšen delež dopusta za nego in varstvo otroka v Sloveniji izrabijo zaposleni moški v primerjavi z zaposlenimi ženskami?

a) 10 %
b) 50 %
c) 90 %

Pojasnilo k odgovoru: Eden najpomembnejših predpogojev za uveljavljanje enakih možnosti žensk in moških v družbi ter za doseganje ekonomske neodvisnosti je možnost usklajevanja poklicnega in zasebnega (družinskega) življenja. V Sloveniji je delovna aktivnost žensk visoka (nad evropskim povprečjem), predstave o vlogah spolov v zvezi z gospodinjskim delom in skrbjo za družinske člane pa zelo tradicionalne. **Ženske gospodinjskim opravilom in skrbi za družino namenijo skoraj dvakrat toliko časa kot moški.** Zaposlene ženske tako težko usklajujejo kariero in družinsko življenje. Pogosto se zato odpovejo kariernemu razvoju, da bi jim ostalo več časa za družino. Zaradi lažjega usklajevanja družinskih in poklicnih obveznosti je po raziskavi MDDSZ (*Enakost spolov v družinskem življenju in partnerskih odnosih*, 2012) službo že kdaj zamenjalo 31,6 % žensk in 14,7 % moških, družinske razmere pa so predstavljale oviro pri menjavi službe za 15,8 % žensk in 7,4 % moških.

Nesorazmerna je tudi porazdelitev skrbi za družinske članice in člane, ki potrebujejo pomoč. Podatki o izrabi dopusta za nego in varstvo otroka (**več kakor 90 % ga koristijo matere**), izrabi dopusta za nego bolnega družinskega člana/-ice (80 % dni izrabijo ženske) ter višji delež

žensk, ki zaradi starševstva delajo s krajšim delovnim časom, kažejo, da je prelaganje neplačanega reproduktivnega dela na pleča žensk ena glavnih ovir za neenako sodelovanje žensk na trgu dela, saj ustvarja in utrjuje prepričanje (družbe in delodajalcev), da morajo za otroke in dom skrbeti ženske (vir: raziskava MDDSZ, 2012).

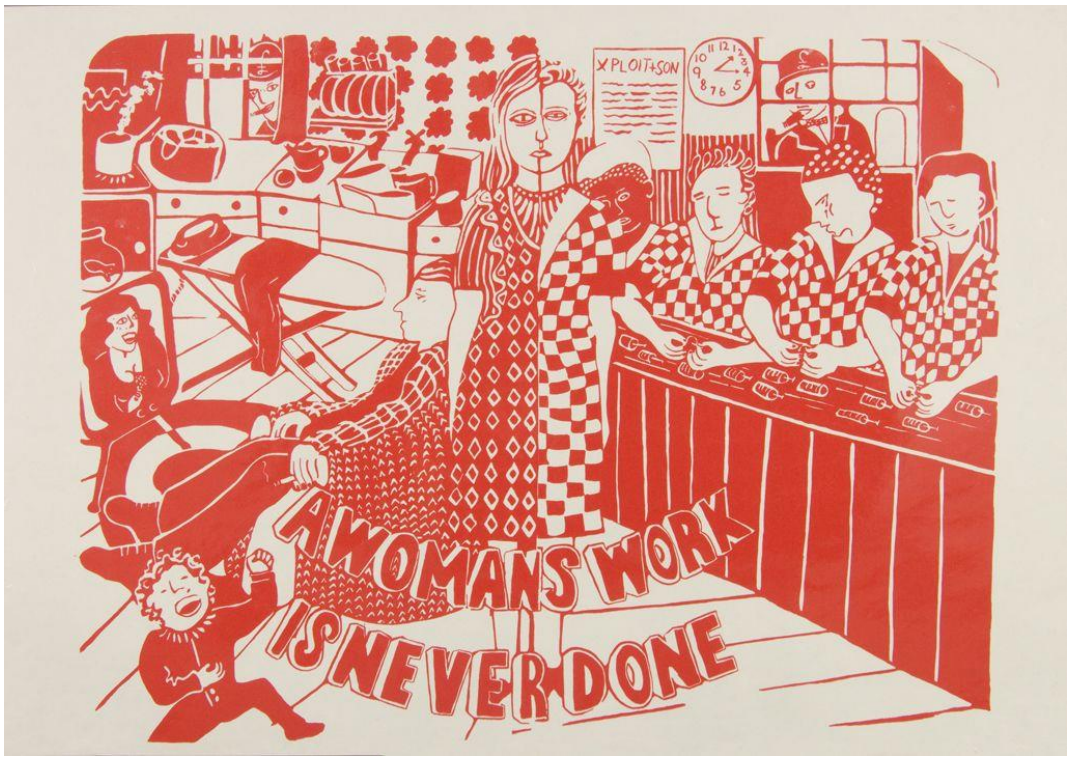

Plakat angleškega kolektiva Red Women's Workshop »Delo ženske se nikoli ne konča« (1976)

Kako razlikujemo med pojmi **gospodinjskega, družinskega in domačega dela**? Po sociologinji družine dr. Tanji Rener je domače delo najširši pojem, ki obsega širši vidik zasebnosti in neplačanega dela v zasebnosti kakor pojmovanji gospodinjskega in družinskega dela. Predstavlja številčni nabor medsebojno pogosto povezanih aktivnosti, ki omogočajo in zagotavljajo »vsakodnevno funkcioniranje družine«. Domače in skrbstveno delo vključuje gospodinjska opravila, ki »zagotavljajo materialno preživetje in obnavljanje delovne sile« (Rener 2000: 285), vzdrževalna in tehnična dela, finančna in upravna dela (npr. plačevanje računov), potrošniško delo (kot je nakupovanje), skrb, nego in vzgojo otrok, emotivno (čustveno) in odnosno delo, sorodniško delo, negovalno delo ipd. (Vir: Živa Humer in Metka Kuhar, 2010).

Pojem **reproduktivnega dela** izhaja iz marksističnega feminizma in obsega vse našteto. Zagovarja tezo, da izkoriščanje mezdnih (plačanih, »produktivnih«) delavcev temelji na neplačanem delu, ki ga ženske opravijo doma, in da je v tem vsa skrivnost njegove produktivnosti. Razlik v stopnji moči, ki jo posedujejo ženske in moški, po tej teoriji v kapitalističnih družbah ne moremo pripisati nepomembnosti gospodinjskega dela za kapitalistično akumulacijo – temu nasprotujejo stroga pravila, ki obvladujejo življenje žensk –,

niti preživetju brezčasnih kulturnih shem. Interpretirati jih moramo kot posledico družbenega produkcijskega sistema, ki v produkciji (rojevanju) in reprodukciji (vsakodnevni skrbi za) delavca ne prepoznava družbenoekonomske dejavnosti in vira akumulacije kapitala, temveč ju mistificira kot naravni vir ali osebno uslugo, pri čemer se okorišča z brezplačnostjo opravljenega dela (vir: Federici, *Kaliban in čarovnica*). Kot pravi raziskovalka Valeria Graziano, je tovrstno delo neprecenljivo in obenem povsem razvrednoteno.

Po najširši možni opredelitvi, ki sta jo predlagali Bernice Fisher in Joan C. Tronto, je **skrbstveno delo** »dejavnost, ki vključuje vse, kar delamo za vzdrževanje, nadaljevanje in obnavljanje našega sveta, da bi lahko vsi v njem živeli najbolje, kot je mogoče. Ta svet vključuje naša telesa, naše osebnosti in naše okolje, vse to, s čimer si prizadevamo stkati kompleksno mrežo, ki vzdržuje življenje«. Skrb torej vključuje vse dejavnosti, ki so potrebne za ohranjanje in nadaljevanje življenja v vzdržni blaginji in za zagotavljanje enakih pogojev za vse (vir: Hrženjak, *Razsežnosti skrbstvenega dela*, 2018). Skrbstveno delo torej obsega reprodukcijo družbe kot take. Ker večino skrbstvenega dela na svetovni ravni opravijo ženske, lahko rečemo, da na ženskah svet stoji (glej Oxfamovo poročilo *Time to Care*, 2020).

Izhodišča za razpravo: Kadar kdo želi pohvaliti moškega, ki doma opravi vsaj nekaj gospodinjskega ali skrbstvenega dela, običajno reče, da moški »pomaga« pri teh opravilih. Komu »pomaga«? Na koga tovrsten govor prelaga odgovornost za gospodinjenje, nego otrok ali pomoč ostarelim in bolnim? Kaj misliš, zakaj se moške, ki opravljajo še tako neznaten delež neplačanega reproduktivnega dela doma, javno pogosto smeši in žali z izrazom »copata«? Kako javnost gleda na ženske, ki so gospodinjsko in skrbstveno delo prepustile partnerju?

Kako so skrbstvena in gospodinjska opravila razdeljena pri vas doma? (Kdo kuha, kdo pere posodo in obleke, kdo lika, kdo čisti stanovanje, kdo menja pregorele žarnice, kdo popravlja pokvarjene naprave in poškodovano pohištvo, kdo nakupuje hrano, obleke in čistila, kdo skrbi za družinski proračun, kdo plačuje račune, kdo hodi v šolo na govorilne ure, kdo se udeležuje šolskih prireditev, kdo nikoli ne pozabi na tvoj rojstni dan, kdo te potolaži, ko ti je hudo, kdo vzdržuje stike s sorodniki in sosedi, kdo skrbi za okolico stanovanja/hiše ipd.)

Kdo opravlja plačano domače, skrbstveno ali gospodinjsko delo zunaj lastnega doma? (Osebni/-e asistenti/-ke, patronažne sestre, vzgojitelji/-ce, učitelji/-ce, zasebne varuške, najemniške čistilke ipd.) Kaj meniš, kdo skrbi za otroke varušk, ki za plačilo skrbijo za otroke premožnejših ljudi (in se morajo v ta namen pogosto preseliti v bogatejšo državo, npr. iz Filipinov na Nizozemsko ali iz Bosne v Slovenjo)? Ali poznaš koga, ki je plačan za opravljanje reproduktivnega dela na lastnem domu?

9. Kako imenujemo medicinsko sestro moškega spola? Možnih je več odgovorov.

a) medicinski tehnik
b) medicinski brat
c) zdravstveni tehnik
d) medicinska sestra
e) zdravstvenik

Pojasnilo k odgovoru: Za medicinsko sestro moškega spola se je uveljavilo poimenovanje zdravstveni tehnik ali medicinski tehnik, redkeje slišimo tudi izraza medicinski brat in zdravstvenik. Edina izjema so razpisi prostih delovnih mest na Zavodu RS za zaposlovanje, kjer za oba spola dosledno uporabljajo zapis »medicinska sestra (M/Ž)«. Zapis poklica v zgolj enem ali drugem slovničnem spolu brez dodatka »M/Ž« je v Sloveniji nezakonit zaradi prepovedi diskriminacije med spoloma na delovnem mestu v 27. členu Zakona o delovnih razmerjih (ZDR-1). Tudi Standardna klasifikacija poklicev Statističnega urada Slovenije za vsak poklic predvideva in navaja tako moško kot žensko obliko. Medicinski brat in zdravstvenik se v slovenščini sicer (še) nista uveljavila, kar dokazuje nizko število zadetkov v spletnih besedilnih korpusih (npr. Nova beseda, KRES, Gigafida, FidaPLUS, GOS). Če sodimo po pogostosti rabe v sodobni slovenščini, **sta najpravilnejša odgovora (a) in (c), sledijo pa jima (d), (b) in (e).**

Za moške se izraz medicinska sestra po vsej verjetnosti ni uveljavil zaradi razvrednotenja skrbstvenega dela, ki se v veliki meri prekriva s feminiziranimi področji dela (npr. šolstvo, zdravstvo, socialno varstvo). Za podrobnosti glej pojasnila k vprašanju št. 8.

Iz rezultatov raziskave slovenistke Ane Cukjati (2017) je razvidno, da na področju poimenovanja poklicev v slovenščini še vedno prevladuje generični (slovnični) moški spol, ki velja za splošnega, univerzalnega in spolno nezaznamovanega: v razpisih prostih delovnih mest Zavoda RS za zaposlovanje prevladuje popolnoma (kot rečeno, je edina izjema »medicinska sestra (M/Ž)«), v dejanski rabi pa večinoma. Čeprav po splošnem prepričanju živimo v enakopravni družbi, ki ne diskriminira po spolu, jezik razkriva dokaze, ki kažejo ravno nasprotno. Denimo, za poimenovanje poklica mehanik/mehaničarka se v korpusu Kres pojavlja le oblika za moški spol (mehanik), kar lahko razumemo kot namig, da ženske teh poklicev ne opravljajo oz. da jih opravlja več moških kot žensk. Podobno velja za poimenovanje poklicev zidar/zidarka, voznik/voznica, zdravnik/zdravnica, visokošolski učitelj/visokošolska učiteljica in direktor/direktorica, saj oblika za moški spol v teh primerih povsem prevladuje, čeprav npr. poklic učiteljice v Sloveniji zaradi njegove feminizacije opravlja neprimerno več žensk kot moških. (Izjemi sta poimenovanji za poklica tajnik/tajnica in čistilec/čistilka (tudi snažilka/snažilec), ki se v jezikovnih korpusih pojavljata približno enako pogosto.)

Zapis poklicev v ženski obliki je vrednostno zaznamovan in ponekod celo v funkciji zasmehovanja in žaljenja. Denimo, medijsko pogosta oznaka »mlada kritičarka« po Pii Brezavšček kaže na razkol med »idealom brezspolne, brezstarostne (ergo moške zrele) figure, ki velja za univerzalno in nezaznamovano, ali kar strukturno mesto kritika, ki se ga še vedno razume kot očetovsko, nadvse ojdipsko funkcijo umetniškega nadjaza« in na drugi strani »spolno in starostno zaznamovanimi (...) kritičarkami, ki ne le da zgoraj opisane vloge ne morejo, ampak tudi zavestno nočejo več opravljati«.

Dvojna merila, po katerih vrednotimo poklice v moški ali ženski obliki, torej nimajo nič opraviti s kakovostjo dela moških in žensk, temveč **odražajo predsodke o ženskah kot takih**, kar vpliva tudi na dejstvo, da je delo v feminiziranih sektorjih vedno ovrednoteno in plačano slabše od dela na domnevno spolno nezaznamovanih, v resnici pa maskuliniziranih področjih. Raziskava *Tackling social norms* (2020) Programa Združenih narodov za razvoj (UNDP), ki je analizirala podatke iz 75 držav, v katerih živi več kot 80 % svetovnega prebivalstva, je pokazala, da kar 91 % moških in 86 % žensk goji vsaj en predsodek o ženskah. Denimo, skoraj polovica ljudi meni, da so moški boljši politični voditelji, več kot 40 % pa jih verjame, da so moški boljši menedžerji. Skoraj tretjina moških in žensk (!) meni, da je to, da mož pretepa ženo, sprejemljivo, pri čemer raziskava poudarja, da tovrstni predsodki niso značilni le za revne države in da se na globalni ravni krepijo.

Izhodišča za razpravo: Ali poznaš žensko obliko besede pisec? Kaj pa žensko obliko besede mislec? Kaj meniš, zakaj v slovenščini nimamo uveljavljenih ženskih oblik zanju in za številne poklice, čeprav jih opravljajo tudi ženske?

Ali si že kdaj videl/-a opombo, da so »v besedilu uporabljeni izrazi, zapisani v slovnični obliki moškega spola, uporabljeni kot nevtralni in veljajo enakovredno za oba spola«? Kaj meniš o tej rešitvi; ali res prispeva k javni vidnosti žensk? Če prispeva, kako? Učenkam/-cem lahko zastavite enaka vprašanja ob (redkem) primeru generične rabe ženskega slovničnega spola: »V besedilu uporabljeni izrazi, zapisani v slovnični obliki ženskega spola, so uporabljeni kot nevtralni in veljajo enakovredno za oba spola«. Glej tudi jezikovno gesto Filozofske fakultete.

Vprašanje lahko izkoristite tudi za pogovor o možnostih, ki jih slovenščina nudi za spolno manj zaznamovano rabo jezika.

Priporočeni viri:
- »Tvorba ženskih oblik iz moških občnih imen«
- Petra Kobal, *Ženska poimenovanja poklicev* (2015)
- Helena Dobrovoljc, »Uveljavljanje ženskih poimenovanj v uradnih dopisih« (2017)
- Renata Šribar, »Interne smernice za spolno občutljivo rabo jezika« (2010)
- Jasna Jeram idr. (ur.), *Smernice za spolno občutljivo rabo jezika* (2018)
- »Tretja kategorija spola ('drugo') s stališča zaposlitve« (2019)

10. Naštej tri literarne junakinje z imenom in priimkom:

_____
_____
_____

Nekaj možnih odgovorov:

- Agata Schwarzkobler (*Visoška kronika* I. Tavčarja; *Triptih Agate Schwarzkobler* Rudija Šelige);
- Ana Karenina (istoimenski roman Leva Nikolajeviča Tolstoja);
- Veronika Deseniška (istoimenska drama Otona Župančiča, tudi tragedija Josipa Jurčiča; V. Deseniška je sicer zgodovinska osebnost, upodobljena v literarnih delih);
- Jane Eyre (roman Charlotte Brontë *Sirota iz Lowooda*, preveden tudi kot *Jane Eyre*);
- Turjaška Rozamunda (istoimenska Prešernova romanca, večkrat izdana kot slikanica);
- Marija Tudor (drama Ivana Mraka; M. Tudor je sicer zgodovinska osebnost);
- Katarina Poljanec (iz romana *Katarina, pav in jezuit* Draga Jančarja);
- Ema Lauš (iz romana *Kam je izginila Ema Lauš*? Vida Pečjaka).

Odgovori, kot so Mojca Pokrajculja, Pika Nogavička, Rdeča Kapica, Jezerna Roža ipd., štejejo samo, če se nihče ne spomni niti enega ženskega lika z dejanskim imenom in priimkom.

Druge junakinje: lepa Vida (lik iz ljudske zapuščine, veliko literarnih predelav, npr. Prešeren, Jurčič, Cankar); Bogomila (*Krst pri Savici*, Prešeren); desetnica (ljudski lik, ljudska zgodba, priredil Fran Miličinski); deklica Delfina (Kristina Brenk, *Deklica Delfina in lisica Zvitorepka*), mati, Francka (obe iz Ivan Cankar: *Mater je zatajil* in *Na klancu*); Tinkara (Kekčeva mlajša sestrica) in Mojca (slepa deklica) iz *Kekca* Josipa Vandota; Barbara (*Plašček za Barbaro* Vitomila Zupana); Arabela (iz istoimenskega romana Pavline Pajk); Mija (*Tombola ali življenje!* Suzane Tratnik); Manca (*V napačni zgodbi* Cvetke Sokolov). Obsežen seznam junakinj iz slovenske književnosti 19. stoletja, od katerih skoraj nobena nima priimka, je objavljen v članku Mirana Hladnika.

Izhodišča za razpravo: V kakšnih vlogah nastopajo? Kako bi jih opisali? Zakaj ima tako malo literarnih junakinj polno ime?

Pri pouku slovenščine razpravo lahko razširite na naslednjo nalogo: učenci/-ke naj preštejejo število književnih del, omenjenih v berilu (ali ustreznem učbeniku), ki so jih napisale pisateljice, in ugotovitev primerjajo s številom del pisateljev. Preštevanje traja manj časa, če učenke/-ci delajo v skupinah in si delo razdelijo po literarno-zgodovinskih obdobjih, številu strani v berilu in podobno. Ko učenci/-ke strnejo svoje ugotovitve, sledi razprava o tem, zakaj je razmerje med književnicami in književniki v berilu prav takšno. Pri razpravi si lahko pomagate s pedagoškim gradivom Mesta žensk iz leta 2017.

11. Kateremu tujemu pisatelju/pisateljici smo v Sloveniji zaradi njegovih/njenih povezav s Slovenijo postavili spomenik?

a) Jamesu Joyceu, ki je nekoč pomotoma izstopil na ljubljanski železniški postaji.
b) Agathi Christie, ki je dobra dva tedna počitnikovala v Bohinju in povedala, da je »prelep za umor«.

Pojasnilo k odgovoru: Leta 2003 so na prvem peronu ljubljanske železniške postaje odkrili spomenik, posvečen znamenitemu irskemu pisatelju Jamesu Joyceu, ki je leta 1904 na poti v Trst s svojo ženo Noro vlak pomotoma zapustil v Ljubljani in tako prečul noč v prestolnici. Spomenik je delo kiparja Jakova Brdarja, čigar spomenik Rudolfa Maistra stoji le nekaj metrov proč od železniške postaje. Leta 1994 je literarno umetniško društvo Literatura izdalo zbirko kratkih zgodb *Noč v Ljubljani*, v kateri so slovenski pisatelji in pisateljice podali literarni pogled na Joyceovo noč v Ljubljani. Biografija Jamesa Joyca (1882–1941).

Tudi to, da je znamenita pisateljica kriminalk Agatha Christie (namenoma, ne pomotoma) počitnikovala na Bledu, drži, vendar ji zato nismo postavili spomenika. Enako velja za številne tuje in domače ustvarjalke, ki so v slovenskem kulturnem prostoru pustile veliko močnejši pečat kot Joyce, vendar nimajo svojega obeležja.

Znamenito izjavo francoske filozofinje Simone de Beauvoir, da se ženska ne rodi, temveč to postane, zato lahko beremo v smislu, da ženske v patriarhalni družbi ne obstajajo kot politična bitja, saj so vidne in priznane samo v nezgodovinskem območju zasebnosti in doma. Prav zato, ker so bile ženske skozi zgodovino nevidne, ker niso imele jezika, s katerim bi opisale svoje izkušnje in boje, in ker se niso mogle predstavljati na ustrezen način, je feminizem drugega vala vzklikal »Osebno je politično!« Da bi dobile vpogled v žensko zgodovino, so feministične zgodovinarke začele raziskovati zgodovino vsakdanjega življenja in kolektivni spomin, številne borke za enakost žensk in umetnice pa so si začele prizadevati za večjo vidnost »pozabljene polovice« človeštva, še posebno javnih osebnosti: umetnic, političark, znanstvenic ipd.

Številne ženske pobude se danes osredotočajo na popisovanje lokalne (kulturne) zgodovine, da bi s pomočjo statističnih ugotovitev o (poraznem) razmerju med spominskimi obeležji, posvečenimi ženskam, in obeležji, posvečenimi moškim, lahko od lokalnih oblasti zahtevale postavitev spomenikov vplivnim ženskam iz zgodovine. Zavedajo se namreč, da so spomeniki predvsem politična dejanja časa, v katerem so postavljeni (in pozneje morda odmaknjeni ali zamenjani); so otipljiv izraz vladajoče ideologije, ki je v našem družbenem in kulturnem prostoru še vedno zavezana moški dominaciji.

V Ljubljani je okrog 360 spomenikov lokalnega pomena. Le peščica jih zadeva ženske: na Pogačarjevem trgu (na osrednji tržnici) stoji **Skulptura ženskemu pogumu** ali spomenik ženskim demonstracijam 21. junija 1943, ko so protestnice od predstavnika italijanske

politične in vojaške oblasti ter vodstva ljubljanske škofije zahtevale izboljšanje položaja internirancev in zapornikov, potem pa njihovo izpustitev. Demonstracije so trajale več kot pol leta in dosegle vrhunec s protesti pred sodno palačo in sodnimi zapori 1. avgusta 1943. Kip je ustvarila kiparka Dragica Čadež.

V spomin partizanski herojinji **Majdi Vrhovnik** je pred istoimensko osnovno šolo na Gregorčičevi ulici doprsni kip, v vrtu Društva slovenskih pisateljev stoji doprsni kip pisateljici **Miri Mihelič**. Njena spominska tabla stoji na hiši na Aškerčevi cesti, kjer je napisala večino svojih del. Obraz **Lili Novy** v bronu je pred njeno hišo na Starem trgu, portret **Primičeve Julije**, čeprav v vlogi muze, je postavljen na Wolfovi ulici.

Leta 2013 so umetnice v okviru Društva za promocijo žensk v kulturi – Mesto žensk v Ljubljani pripravile Živi spomenik v spomin prezrtim ženskam prejšnjega stoletja. Na Kongresnem trgu ga je oblikovalo 129 prostovoljk, ki so s svojimi telesi izrisale velikansko črko X (simbol žensk).

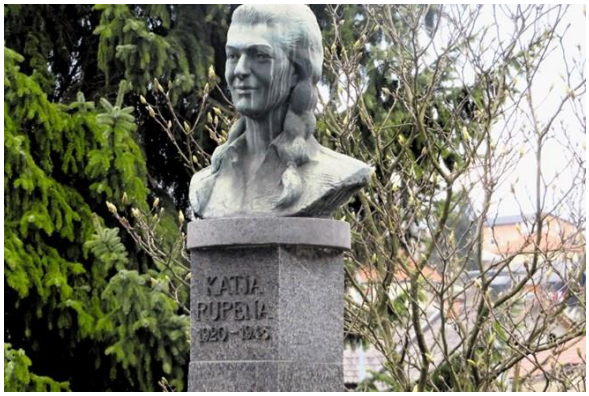

Kip Katje Rupena pred osnovno šolo Center (ki je do leta 1991 nosila njeno ime) je edini spomenik v Novem mestu, posvečen ženski. (Foto: Dragana Stanković)

V Novem mestu sta med 192. ulicami le dve – natančneje ena in pol – poimenovani po ženskah; polovica pripada Ulici Pie in Pina Mlakarja. V mestu sta še **sprehajališče Primičeve Julije**, ki pa žal (še) ni označeno, in en kip, posvečen ženski – borki **Katji Rupena**, medtem ko se šola, pred katero stoji, ne imenuje več po njej. Leta 2018 so nevladne organizacije in strokovnjakinje pripravile pobudo Pozabljena polovica Novega mesta. Izbrale so dvanajst imen žensk, ki so pomembno prispevale k razvoju mesta, in predlagale, da jim mesto ob sprehajalnih poteh postavi spomenike, vendar se to do danes ni zgodilo.

V Škofji Loki je na pobudo Zavoda Tri nastal projekt Aleja znamenitih Ločank, ki je z umetniško instalacijo želel opozoriti na problem neenakovrednega reprezentiranja žensk v javnosti. Pobudnice so raziskale, kdo so bile znamenite Ločanke, ki so v preteklosti vplivale na družbo, in jih našle 24. Na dveh javnih posvetih so izbrale tri, katerih podobe so bile začasno postavljene v Aleji znamenitih Ločank na Šolski ulici v Škofji Loki: zdravnico **Marijo Bračko** (1914–2004), aktivistko na področju pravic žensk **Franjo Tavčar** (1868–1938) in **Angelo Bahovec** (1894–1982), uršulinko, ki je v Škofjo Loko prinesla košarko.

Izhodišča za razpravo: Katere posameznice so pomembne z vidika zgodovine tvojega kraja? Ali ima katera svoje obeležje (spominsko ploščo, doprsni kip, spomenik)? Kaj misliš, zakaj jih je tako malo? V kakšnih vlogah se (anonimne) ženske figure pogosteje pojavljajo na javnih obeležjih? (Odgovor: kot muze velikih umetnikov, kot spolni objekt, kot okrasek) Kaj z vidika prezrtih in pozabljenih pomeni trditev, da je zgodovinopisje boj za interpretacijo?

Razpravo lahko razširite na sorodno problematiko: izjemno nizko število ulic, ki so v slovenskih mestih poimenovane po ženskah (glej pedagoško gradivo Mesta žensk iz leta 2019, str. 10–11).

12. Poveži:

a) Alma Karlin	1) odvetnik_ca
b) Lili Novy	2) igralka
c) Ljuba Prenner	3) kiparka
d) Ita Rina	4) pesnica
e) Karla Bulovec Mrak	5) potopiska

Ustrezni pari: a5, b4, c1, d2, e3

Pojasnilo k odgovoru: Alma Karlin (1889–1950), pisateljica, svetovna popotnica, potopiska, raziskovalka, teozofinja, svetovljanka in poliglotka (govorila je nemško, angleško, francosko, špansko, italijansko, rusko, dansko, norveško in švedsko). Pisala je v več jezikih, predvsem v nemščini, njen prvi prevod v slovenščino – potopis o potovanju okoli sveta *Samotno popotovanje* – pa je izšel šele leta 1969. Čeprav je vse od leta 1934 živela s svojo partnerko, slikarko in novinarko Theo Schreiber Gammelin, slednjo v večini virov še danes navajajo zgolj kot Almino »prijateljico«, kar kaže na nelagodje, ki ga večinska heteroseksualna družba čuti ob lezbični ljubezni. Danes je delo Alme Karlin dostopno v številnih slovenskih prevodih, posvečen ji je tudi biografski strip *Alma M. Karlin: svetovljanka iz province* (2015). V Pokrajinskem muzeju Celje je stalna razstava, ki prikazuje njeno življenje in pot okoli sveta. Tamkajšnji kip v naravni velikosti so postavili leta 2009. V Pečovniku se nahaja spominska hiša Alme M. Karlin. Več: http://www.almakarlin.si/

Lili Novy (1885–1958), pesnica, esejistka, prevajalka, urednica in svetovljanka, spada med redke slovenske ženske in pesnice, ki imajo svoj doprsni kip – stoji pred vhodom v hišo na Starem trgu 11a v Ljubljani, kjer je živela z družino. Leta 1936 je za kongres Mednarodne ženske zveze v Dubrovniku pripravila izbor jugoslovanske ženske lirike in izbrana dela prevedla v nemščino. V nemščino je prevajala tudi Prešerna, Cankarja, Župančiča, Ketteja, Murna in Gradnika. Ob začetku 2. svetovne vojne je izšla njena znamenita pesniška zbirka *Temna vrata* (1941). Istega leta je zaradi nemške okupacije prenehala pisati v nemščini in za svoj pesniški jezik izbrala slovenščino. Njena druga pomembna pesniška zbirka *Oboki* (1959) je

dokončno utrdila njen sloves najboljše slovenske pesnice. Več: *Pozabljena polovica: portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem* (2007).

Ita Rina (1907–1979), igralka, rojena kot Ida Kravanja v Divači, se je v poznih dvajsetih letih 20. stoletja z vlogo v »mladini neprimernem« filmu *Erotikon* povzpela med zvezde svetovnega slovesa. V Franciji so jo imenovali »velika umetnica« ter jo primerjali z Greto Garbo in Marlene Dietrich, v Latviji in na Hrvaškem so jo opevali v pesmih, Čehi pa so jo imeli za »veliko tragedinjo filmskega platna«. Na vrhuncu kariere je namesto Hollywooda izbrala družinsko življenje in njena slava je počasi začela bledeti. O igralki so posneli tri dokumentarce: *Deklica s frnikulami* (1998), *Se spominjate Ite Rine?* (2007) in *Ita Rina – Filmska zvezda, ki je zavrnila Hollywood* (2016). V Muzeju slovenskih filmskih igralcev v Divači je od leta 1998 na ogled stalna razstava, ki prikazuje igralkino življenjsko in poklicno pot.

Ljuba Prenner (1906–1977), rojena na Prevaljah, je bila odvetnica, pripovednica, dramatičarka in publicistka. Že v mladosti se je odločila za moški slog oblačenja in moški spolni izraz, zato njen poklic v kvizu navajamo v obeh slovničnih spolih z vmesno vrzeljo, ki pušča prostor za (v današnjem izrazju) trans- ali nebinarno spolno identiteto. Po anekdoti naj bi ob začetku službe v odvetniški pisarni v Kranju bodočim sodelavkam in sodelavcem prinesla cel pladenj kremšnit, rekoč: »Jaz sem dr. Ljuba Prenner, ne moški ne ženska. Posladkajte se!« Leta 1919 se je vpisala na gimnazijo na Ptuju, kjer so bile dijakinje prava redkost. Ker je hotela odpreti lastno advokaturo, je jeseni leta 1941 opravila doktorat. Med 2. svetovno vojno je sodelovala z Osvobodilno fronto in veliko ljudem pomagala iz zapora. Zaradi kršitve kulturnega molka in težav s povojno oblastjo so jo zaprli in ji odvzeli pravico do opravljanja odvetniškega poklica, ki jo je znova pridobila šele leta 1954. Znana je kot avtorica prve slovenske kriminalke *Neznani storilec* (1939). O Ljubi Prenner je bil posnet dokumentarni film *Dober človek* (2006). Njena zapuščina je shranjena v Koroškem pokrajinskem muzeju v Slovenj Gradcu, kjer je urejena tudi Spominska soba dr. Ljube Prenner. Ob stodeseti obletnici njenega rojstva so v Prevaljah odkrili njen spomenik.

Karla Bulovec Mrak (1895–1957) je bila prva slovenska akademsko šolana kiparka. Kiparstvo je študirala na umetnostni akademiji v Pragi (1919–22), pozneje je živela v Ljubljani, kjer se je ukvarjala tudi s portretom in risbo. Večino kiparskih del je naredila pred 2. svetovno vojno. Po vojni je veliko časa posvetila risbi z ogljem, predvsem portretom, a je v svojih pismih večkrat zapisala, da ne dela tega, v čemer bi se rada izrazila, saj zaradi pomanjkanja sredstev nikoli ni mogla klesati v kamnu; dostopna ji je bila le ilovica. Leta 1936 so spletke preprečile, da bi v bron odlili njen kip Antona Martina Slomška, nato je prenehala kipariti in se popolnoma posvetila risanju. Risala je na cenen papir, ki so ga uporabljali za pakete in ga je danes že močno načel zob časa. Zanjo so značilne upodobitve mačk in rož. RTV SLO je o njej posnela kratek dokumentarni film in daljši dokumentarec *Ivan in Karla* o njenem razmerju s pisateljem Ivanom Mrakom.

Izhodišče za razpravo: Pet umetnic: so imele kljub različnim poklicem kaj skupnega? V kakšnih družbenih in političnih razmerah so delovale? Kako pogoste so bile ženske v teh poklicih pred 2. svetovno vojno? Kako je danes? V katerih poklicih danes prevladujejo ženske? Zakaj je tako?

13. Katera od spodnjih trditev je pravilna? Možnih je več odgovorov.

a) Brisalce za vetrobransko steklo je leta 1903 izumila Mary Anderson.
b) Ogrevanje na sončno energijo in neprebojni jopič sta izumili znanstvenici.
c) Igra monopoli je nastala po zamisli Elizabeth Magie, ki je z njo želela opozoriti na nevarne posledice pohlepa in grabežljivosti.
d) Frekvenčna skakanja v razširjenem spektru (ang. *frequency-hopping spread spectrum*), vgrajena v prve brezžične komunikacijske tehnologije, sta leta 1942 izumila igralka Hedy Lamarr in skladatelj George Antheil.

Pojasnilo k odgovoru: (a) Mary Anderson, ki je bila doma iz Alabame (ZDA), se je brisalnikov domislila med obiskom New Yorka, ko je videla voznike tramvajev, kako se stegujejo ven, da bi z vetrobranskih stekel pred seboj očistili sneg in led. Izdelala je napravo z dolgo nihajočo ročico s protiutežjo, na kateri je bil gumijasti brisalnik, voznik pa jo je upravljal iz notranjosti tramvaja. Njene brisalnike so lahko v suhih poletnih dneh tudi sneli. Nekateri dvomljivci so ob tem komentirali, da bo brisalnik oviral poglede voznikov, vendar se je izkazalo, da niso imeli prav. Brisalnike vetrobranskega stekla so pred Andersonovo sicer razvijali tudi drugi izumitelji, vendar so se njeni prvi izkazali za zares uporabne in so si prilagojeni nazadnje utrli pot tudi v avtomobile.

(c) Predhodnika sodobne različice igre monopoli je leta 1903 iznašla feministka in aktivistka **Elizabeth Magie Phillips**. Prvotna igra je imela dva nabora pravil in ni bila namenjena zabavi, ampak izobraževanju, saj je z njo želela pokazati na nepravičnost velikih posestniških monopolov. Igralci so najprej sodelovali ter skupaj kupovali in nadgrajevali posesti, nato pa brez sodelovanja poskušali vzpostaviti monopol. Cilj igre je bilo prikazati, da monopoli znatno upočasnijo družbeni razvoj in so škodljivi. Igra se je takrat hitro prijela med napredno mislečimi študenti, monopoli, ki ga poznamo danes, pa je leta 1933 zgolj iz drugega nabora pravil razvil Charles Darrow.

(d) Igralka **Hedy Lamarr** je bila tudi izumiteljica in odločna nasprotnica nacizma. Leta 1942 je s skladateljem in slikarjem Georgeom Antheilom s sinhroniziranim igranjem šestnajstih pianolov (mehaničnih klavirjev) izumila frekvenčna skakanja v razširjenem spektru (angl. *frequency-hopping spread jamming*), sistem avtomatskega spreminjanja frekvenc za vodenje torpedov. Če bi sprejemnik in oddajnik lahko istočasno spreminjala frekvenco, Nemci torpedov namreč ne bi mogli izslediti. Mornarica je izum zavrnila s porogljivimi besedami: »Mar hočete, da v torpedo namestimo klavir?« To revolucionarno odkritje so začeli širše

uporabljati šele po vojni. Danes na tej tehnologiji temeljijo številni digitalni standardi prenosa informacij v mobilni telefoniji in drugih komunikacijskih tehnologijah (bluetooth, wlan, dect, tetra itd.).

(b) Prvi sončni kolektor je bil opremljen s hladilno napravo in namenjen izdelavi sladoleda. Na svetovni razstavi v Parizu ga je leta 1878 predstavil izumitelj Augustin Mouchot. Leta 1910 je Frank Shuman v Sahari kot prvi postavil vso potrebno opremo za pridobivanje sončne energije. Prvo naročilo za izdelavo neprebojnega jopiča je bilo zabeleženo že leta 1538, ko je italijanski vojvoda Francesco Maria della Rovere orožarju Filippu Negroli naročil, naj zanj ustvari neprebojno oblačilo.

Raziskava Ane Hafner je pokazala, da med samostojnimi inovatorji v Sloveniji prevladujejo moški s srednješolsko do višješolsko izobrazbo, stari nad 50 let. Kljub temu je populacija samostojnih inovatorjev raznolika. Poleg tistih, ki so nekje zaposleni in izumljajo v svojem prostem času, mednje spadajo tudi podjetniki, upokojenci in znanstveniki, zlasti iz javnih raziskovalnih organizacij. Tudi žensk je vse več: leta 1993 je Urad RS za intelektualno lastnino posameznicam priznal in podelil 3 % vseh patentov, leta 1998 4 %, leta 2003 7 %, leta 2008 pa že 14 % vseh patentov. Med odmevnejše izume v Sloveniji v zadnjih letih spadajo volumetrični 3D-tisk (Nataša Muševič), sistem boljšega upravljanja z odpadki (Marinka Vovk), nova oblika knjige brez vezave (Alenka Rovan) in zaponka za nogavice (Ana Hafner).

Izhodišča za razpravo: Zakaj širša javnost pozna tako malo izumiteljic? Poznaš še kakšen izum (poleg naštetih), ki ga je patentirala ženska? Poznaš izume sodobnih slovenskih izumiteljic? Kaj bi pripomoglo k večji vidnosti izumiteljskih dosežkov žensk?

14. Kdo je napisal prvi algoritem za računalniško procesiranje na svetu?

a) Alan Turing
b) Betty Holberton
c) Ada Lovelace
d) Bill Gates

Pojasnilo k odgovoru: Ada Lovelace (1815–1852), rojena kot Augusta Ada Byron, je bila angleška matematičarka in pisateljica ter edini zakonski otrok pesnika lorda Byrona in Anne Isabelle Byron. Že v mladih letih se je začela zanimati za matematiko, še posebej za »analitični stroj« Charlesa Babbagea. Izračune za njegov stroj je izpopolnila do te mere, da je Babbage v šali trdil, da Ada zna »čarati s številkami«. V letih 1842–43 je v angleščino prevedla članek italijanskega matematika, pedagoga in politika Luigija Menabree o mehanskem računanju, ki ga je dopolnila z lastnimi ugotovitvami. Prav slednje so utrle pot prvemu modernemu računalniku, ki ga je leta 1940 zasnoval angleški matematik, logik in kriptolog Alan Turing.

Njena dognanja so pomembno vplivala na zgodnji razvoj računalnikov, saj je njihov potencial videla onkraj golega računanja, medtem ko so se drugi matematiki njene dobe osredotočali predvsem nanj. Danes Ada Lovelace velja za avtorico prvega algoritma za računalniško procesiranje ali za prvo programerko na svetu.

Od leta 1981 nagrado Ade Lovelace podeljujejo ženskam za vrhunske tehnološke dosežke in prizadevanja za vključevanje žensk v računalništvo. Po njej je poimenovana tudi ljubljanska Iniciativa za ženske s čutom za tehnologijo, znanost in umetnost ČIPke, ki je nastala leta 2013 iz potrebe po varnih, vključujočih prostorih za programerke, elektroničarke, mehaničarke, hekerke in gikice

Izhodišča za razpravo: Kaj meniš, zakaj matematika in programiranje še danes veljata za »moški« področji? Ali punce, ki se zanimajo zanju ali na splošno za tehnologijo, na vaši šoli pri tem kdo podpira? Jih kdo ali kaj ovira? Kaj na vaši šoli doživljajo fantje, ki se zanimajo za področja, ki so tradicionalno spadala v domeno žensk (družboslovje, vzgoja, gospodinjstvo)?

Ob tem vprašanju lahko razprete širšo razpravo o spolni delitvi dela in si pomagate s pojasnili k vprašanjem št. 8, 9, 11 in 15.

15. Kaj je feminizem? Možnih je več odgovorov.
a) Politično gibanje za osvoboditev žensk.
b) Politično gibanje za enakopravnost žensk in moških.
c) Politično gibanje za enakost vseh ljudi.

Pojasnilo k odgovoru: Feminizem bi lahko opisali kot boj za socialno pravičnost, kot gibanje zoper spolno neuravnoteženo ureditev sveta. Opredelitev feminizma je veliko, saj je gibanje skozi zgodovino in v različnih družbah imelo različne pojavne oblike in cilje delovanja, zato so pravilni vsi trije odgovori.

Danes ima feminizem v Sloveniji pogosto negativen prizvok, vzrok pa tiči v nerazumevanju tega družbenega gibanja in strahu pred spremembami. Avstralska feministka in teoretičarka Dale Spencer na takšno razumevanje odgovarja: »Feminizem ni netil vojn, ni ubijal nasprotnikov, ni postavljal koncentracijskih taborišč, stradal sovražnika ali ga mučil. Njegove bitke so bile bitke za izobraževanje, za volilno pravico, za boljše delovne pogoje, za varnost na ulicah, za otroško varstvo, za socialno blaginjo, za krizne centre za žrtve posilstev, za varne hiše, za zakonske reforme.« (Vir: Sonja Robnik (ur.), *Enakost spolov: (še) nedokončana zgodba: pregled razvoja na področju enakosti spolov v Sloveniji, 1996–2016*, MDDZS, 2016.)

(a) Osvoboditev ali emancipacija žensk se nanaša na prizadevanja za njihovo družbeno, politično in predvsem ekonomsko samostojnost, zato je tesno povezana s kritiko razrednega razlikovanja, ki je danes najizrazitejše v družbah s kapitalističnim (neoliberalnim) gospodarskim sistemom. Prav zato je bil socialistični feminizem vedno prepleten z delavskim gibanjem in bojem proti kapitalističnemu izkoriščanju mezdnega delavstva. Praznovanje mednarodnega dneva žensk 8. marca izhaja iz tega gibanja; datum so na pobudo Clare Zetkin leta 1910 izbrale udeleženke 2. mednarodne konference socialističnih žensk v spomin na tekstilne delavke v New Yorku, ki so 8. 3. 1857 prvič množično stavkale, pa tudi v spomin na več kot sto štirideset delavk, ki so leta 1911 umrle v požaru v tovarni Triangle. Danes v svetu (tudi v Sloveniji) prevladuje liberalni feminizem, ki temelji na identitetni politiki pripoznanja (na podlagi spola, etnične pripadnosti, starosti, verske usmerjenost ipd.), a zanemarja zahtevo po prerazporeditvi bogastva. S prizadevanji za uveljavitev polovičnega delovnega časa kot prijaznega ženskam-materam, z ustanavljanjem ženskih skupin in lobijev, s kritiko neenakopravnosti moških in žensk na delovnem mestu – brez kritike razrednega razlikovanja in kapitalističnega izkoriščanja narave in ljudi – liberalni feminizem ohranja obstoječa družbena razmerja moči, saj si ne prizadeva za odpravo razrednih kapitalističnih odnosov, temveč le za simbolno vključitev žensk v obstoječo hierarhijo.

(b) Enakopravnost žensk in moških se nanaša na pravni vidik enakosti. Slovenska ustava in zakoni vsem ljudem – ne glede na spol – zagotavljajo enake človekove pravice, svoboščine in dolžnosti. S pojmom enakopravnost lahko torej presežemo stereotipno dojemanje vloge žensk in moških npr. tudi glede odgovornosti za skrb in vzgojo otrok, saj imata po zakonu

oba enake pravice in dolžnosti do otroka. Formalnopravna enakost sama po sebi še ne zagotavlja dejanske enakosti žensk in moških, je pa njena pomembna sestavina.

(c) Enakost spolov ne pomeni istosti žensk in moških in je tudi ni mogoče enačiti z enakopravnostjo spolov. Vodilno načelo koncepta enakosti spolov je sprejemanje različnosti med moškimi in ženskami, enako vrednotenje vlog, norm in pričakovanj, omogočanje izbire ter polnega sodelovanja in razvoja potenciala žensk in moških v družbi brez omejevanja s stereotipi o izbranem spolu. Enakost žensk in moških pomeni enako prepoznavnost, enako moč in enako udeleženost obojih na vseh področjih javnega in zasebnega življenja.

Enakost spolov pomeni:

- da imajo ženske in moški enako dostojanstvo, pravice in odgovornosti;
- da so moški in ženske enako udeleženi in imajo enako družbeno moč, s katero vplivajo na načrtovanje in odločanje na vseh področjih javnega in zasebnega življenja;
- da imajo ženske in moški enak položaj ter enake možnosti za uživanje vseh pravic;
- da imajo moški in ženske enake možnosti za razvoj osebnih potencialov, s katerimi prispevajo k družbenemu razvoju;
- in da imajo ženske in moški enake koristi od rezultatov, ki jih ta razvoj prinaša.

Kljub velikemu napredku na tem področju se neenakost med ženskami in moškim ohranja. Po nekaterih raziskavah (denimo po že omenjeni raziskavi Združenih narodov *Tackling social norms* iz leta 2020) se na globalni ravni celo krepi.

Na večini področij zasebnega in družbenega življenja so ženske pogosteje v slabšem položaju kot moški. Tako je na primer med brezposelnimi več žensk, ženske opravijo več neplačanega gospodinjskega dela, več časa namenijo skrbi za otroke, zaradi družinskih obveznosti ženske pogosteje delajo s krajšim delovnim časom, za svoje delo prejemajo nižje plačilo in nižje pokojnine. Ženske so pogosteje žrtve nasilja v partnerskih odnosih in pogosteje izpostavljene revščini, manj žensk odloča v gospodarstvu, manj jih sodeluje v procesih političnega odločanja itd.

Izhodišča za razpravo: Na kaj najprej pomisliš ob besedi feminizem? Kaj veš o zgodovini feminizma? Kaj veš o feminizmih v Sloveniji danes? Poznaš kakšno slovensko žensko ali feministično organizacijo? Katerim temam se posveča? Kaj praznujemo 8. marca? Opredeli razliko med pojmoma enakopravnost in enakost. Opredeli razliko med pojmoma enakost in istost; kaj sta njuni nasprotji? Zakaj ima feminizem v Sloveniji danes negativen prizvok?